

מה חושבים הערבים: ניתוח סקרי דעת קהל במדינות ערב

יואל גוז'נסקי ותומר ברק | 30 בינואר, 2023 | גיליון 1686

ניתוח סקרי דעת קהל שנערכו לאחרונה במדינות ערב מראה שהציבורים הערביים במדינות השונות עסוקים בראש ובראשונה באתגרי הכלכלה, בעוד הנושא הישראלי-פלסטיני מצוי בשולי העניין. עם זאת ולמרות הסכמי הנורמליזציה, הסירוב להכיר בישראל ולקשור עמה קשרים רווח ומציב למשטרים קווים אדומים בשיח עם ישראל

הטלטלה הערבית בראשית העשור הקודם הפנתה שוב את תשומת הלב לדעת הקהל הערבית. הבנת זרמי העומק והתהליכים העוברים על החברות במדינות ערב זכתה מאז בחשיבות יתרה וסקרי דעת קהל החלו מתבצעים בתכיפות רבה גם על ידי המשטרים הערבים עצמם, בניסיון להתחקות אחר איומים פוטנציאליים ליציבותם ומשברים מתהווים. זיהוי הלך הרוח במה שמכונה "הרחוב הערבי" מאפשר הצצה, גם אם לא חפה מעיוותים, לדעות לגבי מצב אישי, ולתפיסות את המשטרים ומדיניותם בסוגיות כלכליות ומדיניות. מתבקש ספק אשר לתוקף הסקרים בחברות במשטרים אוטוריטאריים-דכאניים, אך למרות בעייתיות מובנית זו ואולי בגינה, סקרים הם אמצעי יחיד כמעט לגיבוש תחושה וידע לגבי הסנטימנט הציבורי.

המונדיאל שנערך בקטר היווה צוהר, גם אם מוגבל, לסנטימנט האנטי-ישראלי השלילי בקרב ציבורים שונים בעולם הערבי ולתמיכתם הבסיסית באינטרס הפלסטיני. עמדות אלה, שבאו לידי ביטוי הן ביחס לאוהדים ולתקשורת הישראליים וגם בהנפת דגלי פלסטין על ידי שחקנים ואוהדים, אוששו על ידי ממצאיו של [סקר מקיף](#) מאת "המרכז הערבי למחקרים מדיניים" שמושבו בקטר, הגם שהם לימדו על מקומן השולי יחסית של ישראל והסוגייה הפלסטינית ביחס לנושאים האחרים המטרידים את הציבורים במדינות ערב. יתרונו של הסקר, שנערך ב-14 מדינות ערביות, הוא בבחינת מגמות לאורך זמן (פרסום שנתי מתחילת העשור הקודם, למעט בשנים 2020 – 2021 בשל מגבלות הקורונה) ובחלוקת התובנות לתתי אזורים. חסרונו בנטיית המכון לעמדות פרו-פלסטיניות ואנטי-ישראליות ואמריקאיות, העלולה ליצור הטיה מסוימת בתוצאות. במאמר זה מוצגים ממצאיו המרכזיים של הסקר בהשוואה לסקרים אחרים שנערכו במרחב הערבי לאחרונה.

מה מעסיק את הציבור הערבי?

הציבורים הערביים במדינות השונות עסוקים בראש ובראשונה באתגרי הכלכלה השונים. אתגרים הניצבים בפני רבות ממדינות העולם לא פסחו גם על המרחב הערבי ובכללם משבר

הקורונה, עליית מחירי המזון, שיבוש שרשראות האספקה ומחירי האנרגיה המאמימים. יוקר המחיה והאינפלציה נבחרו על ידי הנשאלים כאתגר החמור ביותר העומד בפני המדינות (21 אחוזים) ואחריו התנאים הכלכליים השליליים (18.2 אחוזים). אבטלה, עוני והיעדר שירותים סוציאליים ממשיכים את רשימת האתגרים שהוגדרו על ידי הנשאלים (14.9, 6 ו-4.5 אחוזים בהתאמה). הבחירה בהיבטים הכלכליים כמאתגרים ביותר אינה חדשה ונצפתה מאז 2018, על חשבון מצב הביטחון האישי שהיה מוקד הדאגה מרכזי קודם לכן, בתקופת השגשוג של המדינה האסלאמית.

יש להדגיש, כי קיימת שונות בין אזרחי המדינות השונות בתפיסת מצבם הכלכלי - במדינות המפרץ תופסים את מצב הפרט באופן חיובי (רק 7 אחוזים אינם "מצליחים לגמור את החודש") ומזהים כי המדינה צועדת בכיוון כלכלי חיובי. לעומת זאת, בלבנט (ירדן, עיראק, לבנון ופלסטין) המצב הפוך (רק 11 אחוזים מצליחים להפריש כסף לחסכון) והתפיסה הרווחת ביחס לעתיד הכלכלי של המדינה הוא שלילי. השונות בין המדינות חורגת מהסוגייה הכלכלית. במפרץ קיימת שביעות רצון רבה מהמצב והערכה כי המדינות מצויות בכיוון נכון (89 אחוזים). זאת, בניגוד מוחלט למדינות הלבנט בהן 84 אחוזים הגדירו כי המדינות מתקדמות בכיוון שלילי.

בראיה רב שנתית, חרף יוקר המחיה המאמיר, תפיסת הפרט את מצבו הכלכלי טובה משהייתה במחצית הראשונה של העשור הקודם. מגמה חיובית זו מאפיינת גם את היחס לתפיסת המצב הפוליטי במדינה ואפילו ביחס לשלטון החוק. עדיין, נתון מעניין קשור ברצון הפרט להגר. שאיפה זו ממשיכה להיות גבוהה (ואף לעלות) כש-28 אחוזים מהנסקרים הצהירו כי ברצונם להגר ממדינותיהם (41 אחוזים בלבנט; 6 אחוזים בלבד במפרץ). נתון זה עולה בקנה אחד עם סקרים נוספים, דוגמת ה-Arab Barometer. יצוין שהנורמליזציה בין איחוד האמירויות לישראל, שהובילה לנראות ישראלית נרחבת במרחב הציבורי (דוגמת תירות ועסקים) לא פגעה ברצון הנרחב להגר לשטחה גם מצד ערבים השוללים את הנורמליזציה (לפי סקרים שונים, מעל 50 אחוזים מעוניינים להגר לאמירויות).

היחס לישראל ולנורמליזציה עמה

הסוגיות המדיניות שנבחנו בסקר זה ובכללן הנושא הישראלי-פלסטיני מצויות בשולי העניין של הציבורים השונים. עם זאת, הסקר הנוכחי אינו מפלח קבוצות גיל שונות. בסקר צעירים במרחב הערבי (Arab Youth Survey לשנת 2022), הסוגייה הפלסטינית מצויה במקום השלישי כאיום המרכזי על המזרח התיכון (אחרי יוקר המחיה והאבטלה). ואכן, מעל שנתיים לאחר החתימה על 'הסכמי אברהם', ישראל נתפסת כאתגר אזורי מרכזי. בעיני הנסקרים, ישראל היא עדיין האיום הראשון במעלה לביטחון (38 אחוזים; ירידה ביחס לתחילת העשור הקודם אז נחשבה ישראל כאיום בעיני מעל 50 אחוזים); ומדיניותה של ישראל (ממשלת בנט-לפיד) נתפסה כמסכנת את ביטחון ויציבות האזור. "האיום הישראלי", שלא מפתיע, בולט במיוחד בקרב הנשאלים מהרשות הפלסטינית, לבנון, אלג'יריה, ירדן ומצרים.

גם ארצות הברית במוקד – מדיניותה נתפסה על ידי הנשאלים כגורם השני בחומרתו על ביטחון האזור (21 אחוזים), ועל יציבותו, בפרט בהקשר הפלסטיני (לפי 78 אחוז מהנסקרים). שבעה אחוזים בלבד השיבו כי לתפיסתם איראן היא האיום בחמור ביותר, ו-57 אחוזים הציבו את מדיניותה כמערערת יציבות. עיראק, כוויית, ערב הסעודית הובילו בין נשאלים הסקר בתפיסת האיום האיראני – הגם שכ-51 אחוזים מהם לא זיהו כל איום חיצוני למדינתם.

קונצנזוס בין הנשאלים ניכר בשאלת ההכרה בישראל. כ-80 אחוזים מהם שללו הכרה בה מטעמים שונים, בראשם היחס כלפי הפלסטינים ומדיניות ישראל, הנתפסת קולוניאליסטית. יתרה מכך, בראייה רב שנתית נראה כי היבטים שונים של הנושא הפלסטיני מתבררים אבן הנגף המרכזית בפני עצם הנורמליזציה (מ-38.8 אחוזים ל-55.7 אחוזים). פילוח בין האזורים השונים במזרח התיכון מראה שבאזור המפרץ 70 אחוזים שוללים הכרה בישראל, שמונה אחוזים תומכים בהכרה ו-22 אחוזים אינם יודעים או המסרבים לענות. יתכן שהאחוז הגבוה של המסרבים לענות במפרץ כולל גם נשאלים התומכים בקשרים עם ישראל אך חוששים להביע זאת בפומבי. יתר על כן, יש לתת הדעת על כך שהסקר אינו מכיל נסקרים מהאמירויות ומבחרין, המקיימות קשרים דיפלומטיים רשמיים עם ישראל ושניתן להניח שיחס האוכלוסיות במדינות אלה כלפי ישראל משופר יותר. נתונים אלו עולים בקנה אחד עם הממצאים בסקרים אחרים, דוגמת אלו שעורך ה-Washington Institute.

אלא שבסקר הנדון עולה כי דווקא התמיכה הגדולה ביותר בהכרה בישראל ביחס לאזורים האחרים מגיעה מאזור הנילוס (מצרים וסודאן) עם 15 אחוזים מהנשאלים באזור זה המביעים תמיכה בהכרה בישראל, 78 אחוזים שוללים הכרה ו-7 אחוזים אינם יודעים או מסרבים לענות. סביר שנתון זה משקף תמיכה גבוהה יחסית בסודאן, שהצטרפה ל'הסכמי אברהם', כפי שעולה מסקרים אחרים שנערכו ב-2022 וביניהם הסקר המקיף של ה-Arab Barometer שהראה תמיכה בנורמליזציה עם ישראל בקרב 39 אחוזים מהנשאלים בסודאן, לעומת חמישה אחוזים בלבד במצרים. גם במרוקו בולטת התמיכה הנרחבת יחסית בנורמליזציה (20 אחוזים). באופן מפתיע, נרשמו אחוזים נאים יחסית של תמיכה בנורמליזציה בכוויית, הנתפסת "אגוז קשה" ביחס לישראל (13 אחוזים) ובלבנון (11 אחוזים).

נראה שבממוצע לאורך כעשור, אחוז הסירוב להכיר בישראל ולקשור עמה קשרים נותר במידה רבה בעינו, למרות השינויים שעבר המרחב הערבי ובהם הסכמי הנורמליזציה עם ישראל. לשם המחשה, ב-2014 רק שישה אחוזים מהנשאלים היו בעד הכרה בישראל, בעוד שכיום 7.5 אחוזים הם בעד. מדובר בירידה לעומת נתונים שנרשמו ב-2016, אז כ-10 אחוזים בממוצע במרחב הערבי היו בעד הכרה בישראל. יתכן שנתון זה משקף אכזבה מסוימת ביחס לציפיות מ'הסכמי אברהם', ואולי הוא גם הושפע מהשיח הפוליטי ומתוצאות הבחירות שנערכו בישראל בנובמבר 2022 (לקראת סוף עריכת המדגם) וכן מהעלייה ברמת האלימות בין פלסטינים לישראלים. נתוני התמיכה בהכרה בישראל נמוכים בכ-4 אחוזים ביחס לנתונים שעלו במשאל הקודם, שנערך מיד לאחר החתימה על 'הסכמי אברהם'.

נתונים נוספים המשקפים ירידה בתמיכה בהכרה בישראל ובנורמליזציה עמה – לאחר 'הסכמי אברהם' עולים גם ממספר סקרים שפורסמו ב-2022 על ידי ה-Washington Institute, אשר הצביעו על ירידה מסוימת בתמיכה גם בקרב נשאלים ממדינות החתומות עם ישראל על ההסכמים: כ-80 אחוזים בממוצע מהנשאלים הביעו התנגדות לנורמליזציה. נתון נמוך במיוחד בהקשר זה, המתקרב לטעות הדגימה, נרשם בסקר הנדון בירדן, שם רק 4 אחוזים תומכים בהכרה בישראל.

לסיכום: מבחינת ישראל, מהסקר עולה תמונה מעורבת. מצד אחד, נראה שנורמליזציה עם ישראל אינה במוקד העניין של ציבורים במדינות ערב וגם שנוכח האתגרים הכלכליים אין לפסול קידום שיתופי פעולה עימה, שאפשר שיסייעו להתמודד עימם. מצד שני, הסנטימנט האנטי-ישראלי והאנטי-אמריקאי רווח מאוד ומציב לחלק מהמשטרים קווים אדומים וגבולות בשיח עם ישראל. יתר על כן, מרכזיותו הגוברת של הנושא הפלסטיני בקשר ליחס לישראל מצביעה על אתגר מתהווה, עד כדי סכנה אפשרית גם להסכמי הנורמליזציה הקיימים, בהינתן הסלמה בזירה הישראלית-פלסטינית. מדובר באתגר לא מבוטל, נוכח מדיניותה הצפויה של ממשלת ישראל בהקשר זה.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט